ПРЕГЛЕД / ОБЗОРЫ И РЕЦЕНЗИИ / SURVEY AND BOOK REVIEWS

Мария Йовчева, Нина Гагова (София, България)

ПАЛЕОСЛАВИСТИКАТА НА XII МЕЖДУНАРОДЕН КОНГРЕС НА СЛАВИСТИТЕ

От 27 август до 2 септември 1998 г. в Краков се проведе XII Международен конгрес на славистите. Изключително добрата организация, съчетана с гостоприемството на полските слависти, създадоха подходящи условия за наситената работна атмосфера на този най-престижен за славистите форум. Две основни секции – „Етногенезис на славяните. Палеославистика" и „Средновековните литератури и техният контекст", и два тематични блока – „Библията в културата на славяните" и „Изследване на средновековните славянски ръкописи и ранните печатни книги с помощта на компютър", бяха предназначени за изява на специалистите в областта на палеославистичната проблематика. Изнесените над 60 доклада и дискусиите върху тях представиха последните достижения в изследванията върху литературата, езика и културата на Славянското средновековие и същевременно очертаха новите насоки, които ще бъдат актуални за търсенията на учените през настъпващото XXI столетие. Тук ще споменем накратко предимно онези доклади, които интерпретираха южнославянски материал от периода до края на XVII в., подреждайки ги тематично, доколкото това е възможно.

В областта на литературоведската палеославистика бяха засегнати няколко големи теми. Основните три от тях – отношенията между Източното и Западното славянство, ролята на Библията в православните славянски средновековни литератури и проблемът за жанровете в православните славянски средновековни литератури, представяха поредните опити за равносметка или актуализация на дискусията по основните проблеми, смятани за „теоретични" в литературоведската палеославистика. Извън тези теми конгресните заседания в секцията за средновековните славянски литератури и техния контекст, както обикновено, предложиха разнообразни доклади, посветени на отделни произведения, жанрове, текстови традиции и ръкописи, интерпретирани от археографска, текстологична, извороведска и литературнотеоретична гледна точка.

На темата за Източното и Западното славянство бе посветен един от четирите пленарни доклада при тържественото откриване на конгреса – на С а н т е Г р а ч о т и (Италия) „Двете Славии – проблеми на терминологията и проблеми на идеите". В него бе предложена мащабна и задълбочена проблематизация на идеите и представите за „Източно славянство" и „Западно славянство" в контекста на развитието на различните културни региони, към които те принадлежат (Източна и Западна Европа), заедно с подробен преглед на терминологичните проблеми, породени от опитите за обозначаване на общото и различното между тях с коректна и „симетрична" термино-

логична двойка. Аргументирайки своите предпочитания към двойката Slavia latina / Slavia graeca, С. Грачоти завърши със забележката, че всъщност най-добрият паралел на Slavia latina би бил „Slavia Slavo-ecclesiastica".

Своеобразна реплика на това изложение бе докладът на Р и к а р д о П и к и о (Италия) „Открити въпроси в проучването на „православно-славянския" и „римско-славянския" вариант на славянската култура". В своето изложение докладчикът изтъкна съображенията, които са го подтикнали преди няколко десетилетия да формулира паралела „Slavia Orthodoxa" – „Slavia Romana", аргументира своя терминологичен избор и направи кратък преглед на неговото възприемане в научната литература през 60–90-те г. на нашия век. В заключение Р. Пикио предложи за разискване и за бъдещи разработки въпроса за приложението (и приложимостта) на посочената двуделна схема към литературната история на двата региона, отбелязвайки значителните постижения в тази насока по отношение на изследването на Slavia Orthodoxa.

На проблема за жанровете бе посветен единствено докладът на К р а с и м и р С т а н ч е в (Италия) „Жанр, стил и модус в средновековната литература на православните славяни", който предизвика голям интерес и оживена дискусия, ясно свидетелстващи за „откритостта" на този проблем и за връзката му с всички основни теоретични въпроси на литературоведската палеославистика: „литературността" на средновековните текстове, смисъла и принципите на тяхното класифициране и анализиране. Докладчикът обобщи основните мнения по тези въпроси (на Д. Лихачов, Р. Пикио, А. Наумов, Р. Марти, В. Живов, Н. Ингъм, Г. Ленхоф, В. Измирлиева и своите собствени) от гледна точка на проблема за жанра, подчертавайки, че никога не е поставял под съмнение „литературността" на текстовете, нито тяхната „жанровост" и винаги се е интересувал от „описанието и класификацията" им в единна структура, а не от генезиса на жанровете или от жанра като „генеративен модел". Потвърждавайки повечето от вече изразените си позиции относно класификацията на средновековните жанрове от гледище на „социалния статус на произведението" (официални / неофициални и култови / извънкултови жанрове и групи) и на неговото литературно изграждане (поезия, риторика и проза), Кр. Станчев коментира теорията на Ингъм–Измирлиева за модусите в плана на съотношението „жанр-модус-стил", заключавайки, че „темата и функцията задават жанра (т.е. определена функционална структура), а жанрът определя модуса на произведението и, в голяма степен (но не напълно), неговата стилистика".

В своя доклад „Художествени и композиционни особености на разказите за съдбата на мощите на светците в старите славянски литератури" Г е о р г и Д а н ч е в (България) направи анализ както на самостоятелни повествования от посочения тип, така и на обособени наративни части в контекста на житийни и панегирични творби, посветени на св. Иван Рилски, св. Петка Търновска, св. Филотея Темнишка и др.

Докладът на Д и м и т р и н к а Д и м и т р о в а - М а р и н о в а (България) „Апокрифите в културната традиция на Slavia Orthodoxa. Социолитературни аспекти" предложи нов поглед към средновековната апокрифна традиция, характеризирайки я като дело на богато ерудирани книжовници и преводачи, на своеобразен „духовен елит", търсещ „друга гледна точка", и предназначена за също така елитни читатели. Своите разсъждения тя подкрепи с наблюдения както върху южнославянската, така и върху украинската и руската православна и старообредческа традиция.

Докладът на Д ж о р д ж о Д з и ф е р (Италия) „Бележки към проблема за контаминацията в староцърковнославянската литература" анализира богатството на феномена „контаминация", като представи конкретни примери от текстовата традиция на оригинални и преводни тек-

стове (Пространното житие на св. Кирил, Похвалното слово за св. Кирил от Климент Охридски, За буквите от Черноризец Храбър, Словото на митрополит Иларион „За Закона и Благодатта", Псевдо-Методиевия апокалипсис, Никодимовото евангелие). Очертани бяха различни контаминационни варианти и бе коментирано значението на тяхното изследване от гледна точка на текстологията и на изучаването на конкретните практики на преписвачите в старата славянска църковна традиция.

С голям интерес беше посрещнат докладът на Ф р е н с и с Т о м с ъ н (Белгия) „Григорий Цамблак в България, Византия, Сърбия, Молдавия, Литва и Полша: мит и реалност", заявен като „опит да се изчисти биографията на Григорий от погрешните, фантастични и митически „данни", с които изобилстват мнозинството от очерците, посветени на неговата дейност". Пълният текст на изследването на Фр. Томсън, основано върху строго изследване на всички изворови данни, с които разполагаме засега, заедно с подробен коментар на техните интерпретации в научната литература от началото на века до днес без съмнение ще предизвика специалното внимание на палеославистите и вече е потенциален обект на бъдещи коментари.

Към проблематиката на средновековната славянска Библия, чието разработване съставя една от най-актуалните насоки в славистиката през последното десетилетие, бяха ориентирани редица секционни доклади, както и работата на един от тематичните блокове. Р у м я н а З л а т а н о в а (Германия) в доклада си „За славянския превод на Библията. Книга на 12-те пророци – възприемане и текстова традиция" направи преглед на досегашните мнения и предложи нови филологически аргументи към критичното изследване на историята на този библейски текст с цел съставяне на генеалогия на запазените преписи в различен тип източници. Тя направи характеристика на трите превода в ранната славянска книжнина и се спря по-подробно на втория, приписван на Методий, като го анализира по отношение на пълнотата, обхвата и използваните гръцки образци.

В своя доклад „Ранната славянска текстова традиция на Книгата на пророк Иезекиил" Л о р а Т а с е в а и М а р и я Й о в ч е в а (България) обобщиха, че най-устойчивото ядро при разпространението на тази старозаветна книга съставят четивата за пасхалния календар, като техният превод възхожда към Кирило-Методиевия паримейник. Според авторките фактът, че непаримейните части в кирилските чети-сборници и хърватските паметници не възхождат към общ превод, както и присъствието на особености, типични за най-ранната преводаческа школа, не само в библейския текст, но и в тълкуванията към него, не осигуряват безспорна текстологическа аргументация на агиографските свидетелства за пълен Методиев превод на Книгата на пророк Иезекиил.

В доклада на Л е ш е к М о ш и н с к и (Полша) „Кой апостол-апракос са превели и редактирали славянските първоучители Кирил и Методий преди мисията в Моравия" бе направена съпоставка между най-старите запазени апостоли и кратките евангелски апракоси от гледище на отразената в тях богослужебна практика. Според полския учен деленето на църковната година в Енинския апостол съвпада с календара на Мариинското евангелие и на кирилската част на Асеманиевото евангелие, но се разминава с най-ранните евангелия-апракоси. Особеностите на Енинския апостол насочват към практиката на Охридското средище, която е запазила черти от използвания от Кирил и Методий календар, но не представя неговия първичен вариант.

С е р г е й Т е м ч и н а с (Литва) в своя доклад „Текстологическото семейство на Мстиславовия апракос – данни за групирането на пълните апракоси" постави въпроса за прецизиране на класификацията на пълните апракоси. Авторът предложи един важен критерий, неизползван досега в научната литература по разисквания проблем. Това е наличието или съответно липсата на обяснителните глоси, които се съдържат в

Мстиславовото евнгелие в четивата за Петдесетница. Тези случайно вмъкнати лексеми не се откриват в нито един четвероевангелски текст, но характеризират немалък брой (85) апракоси и затова могат да се използват като сигурен свидетел за тясната текстологическа връзка на тези апракоси с Мстиславовото евангелие.

Кръглата маса „Библията в културата на славяните" бе замислена от организаторите Рикардо Пикио, Джована Броджи-Беркоф и Александър Наумов като широка дискусия по предварително отпечатани доклади, но за съжаление част от заявените участници отсъстваха. Заседанието бе председателствано от Дж. Броджи (Италия). В началото думата бе дадена на Р. Пикио, който обобщи накратко основните аспекти на проблема и етапите в досегашното му изучаване, изказвайки съжалението си, че не е придвижен предложеният преди доста години от А. Наумов проект за библейска картотека.

След това Светлина Николова (България) представи мащабния издателски проект за средновековния български превод на Стария завет, върху който се работи в Кирило-Методиевския научен център (София). Тя изложи своята концепция за подготовка на научни издания на българските средновековни текстове на Стария завет, предназначени не за богослужебна употреба, а за индивидуално четене. Като се опря на три критерия – преки указания в славянската средновековна книжнина, състоянието на българската ръкописна традиция и резултатите от научните изследвания, Св. Николова посочи, че е възможно да се публикуват общо 35 старозаветни книги, в които да бъдат представени всички старобългарски и среднобългарски преводи, редактираните в България текстове през Средновековието, запазени в среднобългарски ръкописи, и ресавските текстове, възникнали в български книжовни центрове. Що се отнася до типа издание, тя аргументира становището, че днес е невъзможно да се подготвят критически издания, и затова се пристъпва към такива от дипломатически тип с елементи на критическо издание. Румяна Златанова (Германия) допълни това изложение, като разказа за своята работа по текста на Книгата на 12-те малки пророци, чието издание, завършено през 1998 г., е първият резултат от споменатия проект.

Като единствен присъстващ от първоначално предвидените докладчици, Александър Наумов (Полша) направи сравнително по-пространно изказване и развои тезите от своя доклад „Литургичният живот на Свещеното писание". В краткото въведение той поясни, че изследванията на православната славянска Библия и нейното участие в смислопораждането на средновековния текст първоначално са били замислени като „методологическа помощ" за литературоведски проучвания на такива текстове. Същинската част на изложението му беше разделена на три части: 1) възприемането и функционирането на библейската книга като кодекс, където бяха разяснени нейната стойност на сакрален предмет и представителната ѝ роля в ритуала; 2) Свещеното писание във вид на четения (перикопи), с акцент върху проблема за връзката между четенията за деня и останалите текстове в службата (химнография, слова и пр.); 3) библейското съзнание на православното славянство, където бе отбелязано, че всички авторитетни книги (не само библейските) са смятани за свещени, особено богослужебните.

По-нататък думата бе дадена на Жаклин де Прояр (Франция) да представи своя доклад на тема „Авакум и Библията", посветен на функционирането на библейските цитати в съчинението на протопоп Авакум. На базата на 400 цитата и в светлината на отношението към Библията, разкрито от самия Авакум в началото на неговото произведение, авторката интерпретира контраста между двата езикови пласта в текста – библейския и авторския, и анализира значението им за разкриването на личността на Авакум.

Марчело Гардзанити (Италия) изложи основните тези на своя доклад

„Църковнославянската агиография в контекста на византийското богослужение" (прочетен в секцията „Средновековните литератури и техният контекст"). Той припомни, че агиографските текстове в Средновековието, дори когато не са били част от годишното богослужение в прекия смисъл на думата, са заемали определено място спрямо неговия постоянен и подвижен цикъл, подлагайки се по този начин на силното влияние на включените в него текстове – литургични, химнографски, хомилетични, и на доминиращите в тях богословски теми, маркирани посредством устойчиви изрази, включително библейски цитати. Значението на това влияние за формирането на агиографските текстове докладчикът илюстрира с примери от Пространното житие на св. Константин-Кирил и Житието на св. Петка от Патриарх Евтимий, подчертавайки обстоятелството, че всички богослужебни текстове се възприемат като високоавторитетни от православните славяни и някаква тяхна вътрешна ценностна йерархизация в този културен регион се проявява едва в най-късния период.

В последвалата дискусия по-пространно изказване направи И р е н а Ш п а д и е р (Югославия), която подкрепи актуалността и важността на темата за функционирането на библейския текст в литературните текстове посредством библейските цитати и изказа съжаление за сравнително слабия интерес към нея в съвременната палеославистика.

С особен интерес на конгреса бяха изслушани докладите, чиято тематика бе насочена към изясняване на историята на химнографските книги в славянската традиция. Представени бяха два малко познати на научната общност архаични извора за развитието на българските минейни състави – празничен миней ф. 381 от РГАДА в доклада на Е в г е н и й В е р е ш ч а г и н и В. К р и с к о (Русия) „Наблюдения над езика и текста на един архаичен източник – Илина книга", и откъслек от Руската национална библиотека (сигнатура Q.I.25.) в доклада на Н а т а л и я Н е ч у н а е в а (Естония) „Корпусът от минейни текстове с български произход (XI–XIII в.)". Комплексното проучване и на двата кодекса показва техния архаичен произход, като особено силно старинните белези се проявяват в състава и структурата на химнографския репертоар. Изследователите причислиха и двата минея към българската група в корпуса от руски минейни текстове и изтъкнаха, че те отразяват началния етап от развитието на тази богослужебна книга в славянската практика.

О л г а К р а ш е н и н н и к о в а (Русия) в доклада „Общославянските поетически текстове в чест на апостол Петър и тяхното място в Кирило-Методиевото наследство" разгледа цикъл от 8 канона и 24 стихири, който се разпространява в ранните славянски октоихови състави. Изказано бе предположението, че тяхното създаване се свързва с местна традиция на почит към апостол Павел във Великата константинополска църква. Въз основа на редица историко-филологически аргументи руската изследователка отнесе началния вариант на славянския октоих към времето на Кирило-Методиевата дейност или на техните най-близки ученици.

В своя доклад „Византийската химнография и сръбската литургическа книжнина: култът на светеца и възникването на служба" Т а т я н а С у б о т и н - Г о л у б о в и ч и И р е н а Ш п а д и е р (Югославия) подложиха на обсъждане проблемите за съществуването на самостоятелна служба като свидетелство за почитането на даден светец (невинаги придружено от официалната канонизация), за отношението на сръбските служби към съществуващи византийски текстове за същия светец или към популярните образци на византийската химнография. Като примери бяха използвани любопитни и малко известни текстове – службата на св. Ахилий, възникнала вероятно в края на XIV в. независимо от византийските служби за този светец, служба на св. Петър Атонски, съставена

от сръбския монах Генадий в Хилендар през XV в. и една старинна служба на св. Петър Коришки.

Проблемите на текстовата традиция на отделни съчинения в славянската книжнина бяха разработени в поредица от доклади, в които средновековните славянски литератури бяха представени в тяхното жанрово и тематично разнообразие. Докладът на Славия Бърлиева (България) „Към въпроса за латинските cyrillo-methodiana в Полша" обогати представата за кирило-методиевските традиции с откритото от авторката Слово за св. Кирил и Методий в хомилетичен сборник от Баварската библиотека, за чийто автор се сочи Ян Шчекна. Доказана бе близостта на словото с кирило-методиевската легенда Quemadmodum, в резултат на което неговият текст бе характеризиран като представител на кратката редакция на легендата. В заключение Сл. Бърлиева очерта перспективите за откриване на нови преписи на латинските извори за светите братя в латински хомилетични сборници, съставени в края на XIV в. – XV в.

Докладът на Марита Шмюкер (Германия) „Ходене на Богородица по мъките. За дистрибуцията и рецепцията на един апокрифен текст" проследи промените в идейно-съдържателния план на апокрифа при разпространението му в славянските литератури. Изследователката заключи, че в сръбската традиция през XV в. мотивът за състраданието отстъпва на втори план, а доминираща става идеята за справедливото наказание на грешниците. Идентична тенденция се наблюдава и в руската книжнина през XVII–XIX в., където творбата придобива изцяло есхатологичен характер.

Докладът на Майя Йонова (България) „Разказът за Езоп в средновековната славянска ръкописна традиция" интерпретира историята на текста на южнославянския превод – извлечение от богатата византийска традиция за Езоп, прибавяйки три новоиздирени преписа към известните досега два, и направи опит да осветли социалното му функциониране в Южнославянското средновековие.

Въз основа на анализа на 52 български, сръбски и руски преписи от XII до XVIII в. Татяна Мострова (България) в доклада си „Преводи и редакции на Лествицата на Йоан Синайски в славянската ръкописна традиция" отдели 4 групи текстове, от които най-старият показва връзка с Преславската школа. Вторият превод според българската изследователка възниква през XIV в. в българско средище и по-късно става основа за създаването на сръбска редакция на това съчинение.

Олга Гладкова (Русия) в доклад на тема „Византийската агиография в староруската литература XI–XVII в. (въз основа на Житието на Евстатий Плакида)" охарактеризира четирите славянски превода на това съчинение в зависимост от отношението на преводача към събитието и към словото. Най-ранният, възникнал до 70-те години на XI в., показва религиозно-символичен синкретизъм при интерпретирането на фактите. Вторият (XIII–XIV в.) се отличава с тенденцията към прагматическа връзка между събитията. Третият превод (XVI в.) свидетелства за рационалния тип мислене на своя създател, а четвъртият (XVII в.) превръща Житието в назидателна повест.

Докладът на Олга Белова (Русия) „Сказание о неких собствах естества животных..." на Дамаскин Студит – малко изучени паметници от XVII в. Към проблема за рецепцията на гръцкия текст в книжнината на източните и южните славяни" разгледа начина, по който се усвоява текстът в славяноезична среда в продължение на три столетия. Изучените от авторката източници говорят за наличието на три типа текстове с различно отношение към формалната страна на гръцкия оригинал.

В доклада на Мария Плюханова (Италия) „Църковното предание за Константин Велики и за Въздвижението на кръста в Новгородската традиция" особен интерес представляваха изнесе-

ните наблюдения върху южнославянските паралели при почитането на кръста в Новгород, съдържащо уникални за руската традиция черти.

Милена Рождественска (Русия) в доклада си „Йерусалим и Светата земя като въплъщение на рая (в старата и новата руска литература)" направи типологически паралел между възприемането на Йерусалим и Светата земя, от една страна, и представата за рая, от друга, според различни писмени източници. Очертан бе лексико-семантичният кръг, в който се заключава описанието на светите места, и бе изтъкната многозначността в образа на Йерусалим, обусловена от идентичното представяне на рая. Авторката заключи, че при изграждането и на двата образа особено важно значение се придава на реалния и символичния път за тяхното постигане.

В доклада на Йелка Реджеп (Югославия) „За гибелта на крал Владислав в Хрониката на Джордже Бранкович (XVII–XVIII в.)" бяха потърсени писмените и устните извори, чиято интерпретация заляга в основата на отразеното събитие. Анализът на текста позволи да се открои начинът, по който Дж. Бранкович е възприемал и представил личността на легендарния за славянството крал Владислав III Ягело.

Засегнати бяха и проблемите за издаването и реконструирането на средновековните славянски паметници. Зое Хауптова (Чехия) се спря на теоретичните схващания по въпроса за реконструкцията на стари текстове и тяхното практическо приложение в различните издания от втората половина на XIX столетие до наши дни („Към проблема за реконструкцията на старославянските текстове"). Авторката разгледа последните публикации на реконструирани текстове: Шестоднева на Йоан Екзарх (Р. Айцетмюлер), Методиевата библия (О. Кронщайнер в сътрудничество с български учени) и новозаветния текст според цитатите в новооткритите части на Синайския евхологий (М. Бакер), а така също и новото издание на Евангелието от Йоан, дело на колектив от Петербург. В заключение тя изказа пожеланието издателската практика да бъде ориентирана по такъв начин, че издателят да не натрапва на читателя своите априорни възгледи, а да дава простор за по-нататъшни изследвания.

Докладите на Аница Назор (Хърватско) „Нови издания на хърватски глаголически книжовни текстове") и на Михайло Георгиевски (Македония) „Изследването, описването и издаването на книжовното културно-историческо наследство в Македония" обобщиха приносите на хърватските и македонските учени след Втората световна война в областта на изучаването и публикуването на средновековните писмени паметници.

В заседанията на секцията, предназначена за работа на езиковедите палеослависти, бяха обсъдени широк кръг от проблеми, като бяха представени нови схващания по редица традиционни за славистиката спорни въпроси. Изключително широко място заеха разисканията в областта на лексикологията, където различните аспекти при анализирането на материала и предложените интерпретации показаха актуалността и обхватността на тази дискутирана вече цяло столетие проблематика. Докладът на Ангелина Минчева (България) „Имало ли е Кирило-Методиев мисионерски език" подложи на анализ термините *lingua quarta, апостолски диалект, апостолски функции*. Необходимо условие при изясняване на понятието *мисионерски език* според българската изследователка е да се изхожда от обема, функциите и езиковата структура на текста. Извлечените данни от широк кръг ранни славянски паметници свидетелстват, че Фрайзингенските листове принадлежат към по-стара от времето на Кирил и Методий традиция на християнската практика, която не е била използвана от светите братя нито във Византия, нито по време на Моравската мисия.

В своя доклад „Мисията на византийската църква и християнската терминология в унгарския език" Имре Тот

(Унгария) очерта двата пласта на църковната терминология в унгарския език и изясни базата и условията, при които са заети най-ранните църковни термини, свързани с източноправославното богослужение. Унгарският учен класифицира комплексните данни, които могат да се приемат като надеждно свидетелство за наличието на византийска богослужебна практика през X–XIII в. в Унгария. И. Тот заключи, че фактите свидетелстват за посредничество на българските свещеници при разпространението на източноправославното християнство в унгарските земи.

Евгений Верешчагин (Русия) обоснова своето схващане, че без анализ на хебраизмите и без съобразяване с последствията от неравенството (гр. ἀνισοδύναμισ) между лексиката на иврит, от една страна, и на гръцки и славянски, от друга страна, не може да се разработва задълбочено историческата лексикология на писмено-книжовния език на покръстеното славянство („Хебраизмите, опосредствани от гръцкия език, в преводаческата дейност на славянските първоучители Кирил и Методий"). Руският учен цитира примери, където единствено масоретският текст позволява да се осмисли правилно славянският библейски превод. Изложени бяха аргументи в полза на хипотезата, че при предаване на някои неясни места Кирил и Методий са отстъпвали от Септуагинта и са използвали староеврейски източници.

Ангел Давидов (България) в доклад на тема „Ролята на непреките извори за определяне на обема на старобългарската лексика" посочи, че ценни сведения за словния фонд на книжовния език се съдържат в гръцките оригинали, в преписи на текстове в друга правописна редакция с идентично съдържание на старобългарските паметници и в данните от историческата лексикология, но и трите групи източници трябва да се използват внимателно. При цялостното изследване на старобългарската лексика обаче се налага да бъдат зачетени и редица други фактори: разпространението на определена дума в съвременните български диалекти, лексикалният фонд на праславянския език и неговите словообразователни модели, пълнотата на дадена лексико-семантична група, деривационните отношения.

Предмет на проучване в доклада на Йежи Русек (Полша) „Названия на професии в староцърковнославянските паметници" бяха наименованията на някои основни професии, които се отнасят до земеделието, градинарството, животновъдството, лова и риболова, обработката на дърво и метали, тъкачеството, шивачеството, обущарството, грънчарството, търговията и събирането на данъци и мита. Вариативността сред анализираната група се изразява в две насоки – от една страна, в съществуването на еднокоренни думи и композита, а от друга страна, в съжителството на думи от домашен произход с латински, германски, гръцки заемки и прабългаризми, а така също с калки, в които коренът и суфиксът са заемки. Обяснението за дублетността полският учен потърси в диалектните разлики и/или във влиянието на писмените центрове, където се формира речникът на старославянския език.

Термините за означаване на някои езикови същини в старите езици бяха разтълкувани чрез средствата на лингвистичната палеонтология в доклада на Иван Буюклиев (България) „Езиковата философия на славянското Средновековие". Докладчикът цитира редица пасажи, които свидетелстват за умението на първите славянски книжовници и преводачи да предадат понятийната изтънченост на християнското догматическо учение. Коментираните от Ив. Буюклиев факти доказаха как един книжовен език (старобългарският) си изработва технически термини именно при досега с богато развити езици с хилядолетна традиция.

Руската изследователка Маргарита Чернишева (Русия) в доклада „Човекът в староруските и византийските паметници (лексикологически аспект)" анализира свързаните с човека понятия и лексеми, при което лексико-

логическият подход бе съчетан с богословски и философски наблюдения. Отделени бяха три основни подгрупи от названия: за външния облик на човека, за неговия вътрешен строй и за чувствата и разума. В заключение М. Чернишева обобщи, че в средните векове вътрешният мир на човека и външният му облик са се свързвали органично с нематериални субстанции и са били одухотворявани.

Докладът на З д е н к а Р и б а р о в а (Македония) „Езиковите пластове в Григоровичевия паримейник" запозна аудиторията с резултатите от лексикалното изследване на Григоровичевия паримейник в сравнение с кирилски и хърватски глаголически източници. Откроен бе общият лексикален пласт, който представя Кирило-Методиевото наследство в славянския превод на тази богослужебна книга. Зд. Рибарова заключи, че стабилността на лексикалната норма в Григоровичевия паримейник, непоследователното внасяне на нови варианти и тяхното ограничаване предимно в определени библейски места свидетелстват за изолирания характер на антиграфа на ръкописа, докато останалите проучени източници показват по-висока степен на хетерогенност в лексикално отношение.

Докладът „Лексиката на македонските паримейници в сравнение с лексиката на старославянския език" на М и т о М и о в с к и (Македония) бе посветен по-конкретно на Лобковския паримейник. Ръкописът се характеризира с нехомогенен състав, в който се включват думи с различен произход и освен това принадлежат към различни семантични сфери. Откроен бе слой от лексеми, които засега не са познати от други славянски средновековни ръкописи.

Разгледани бяха и чисто граматическите въпроси на старобългарския език. А к и х и р о С а т о (Япония) в доклад на тема „Глаголите за реч в старославянския език" отдели специално внимание на разликите в употребата на глаголѧти и рєшти. Обособени бяха два типа контекст: когато един от двата глагола се използва в общ израз с други глаголи за реч, и когато се употребяват самостоятелно. Въз основа на евангелските текстове авторът доказа, че простият аорист на рєшти или на производни от него глаголи се среща в контекст с акцент върху съдържанието на пряката реч, а аористът на глаголѧти или сегашното деятелно причастие на производни от него глаголи се използва в случаите, когато се акцентува върху речевия акт.

М и л е н а П р и к р и л о в а (Чехия) в доклада „Семантика на конструкциите с имѣти в старославянските библейски текстове и тяхното развитие в чешки и български" раздели проучваните конструкции в пет групи в зависимост от наличието им в трите типа източници. Анализът на чешката изследователка доказа много по-малката честота на имѣти в старите текстове, отколкото в съвременния чешки и български език. В съвременния български се наблюдава ново развитие в семантиката на този глагол – за наличие, съществуване, а също и разпространението му в отрицателни конструкции за бъдеще време, докато в чешкия език се забелязват най-изразително модалните отсенки в значението му.

Внимание бе отделено на спецификата на писмените славянски езици през Средновековието. Докладът „Автономността на писмения узус и проблемът за приемствеността в източнославянската средновековна писменост" на В и к т о р Ж и в о в (Русия) запозна аудиторията с нова интерпретация на езиковата ситуация през средните векове в Русия. Откроени бяха два аспекта на разисквания проблем: отношението книжовен / некнижовен писмен език и диференцирането на писмения език в регистри. Руският учен посочи, че различните езикови равнища не изпълняват еднаква роля при оформяне на регистрите, защото в тях в нееднаква степен проникват книжовните или некнижовните езикови средства в зависимост от характера на създавания текст.

А н а П и ч х а д з е (Русия) в своя доклад „Езикови особености на староруските преводи от гръцки" разгледа двете основни групи лексикални русизми: а) производни от общославянски корени

или думи, известни и на южнославянския езиков ареал, но развили на източнославянска почва специфично значение, и б) думи, чиито словобразувателни компоненти са известни в съответната семантика от всички славянски езици, но чийто модел на изграждане е продуктивен само за руски език. Според авторката по отношение на синтаксиса е необходимо да се отчита употребата на онези конструкции, които се срещат спорадично и в южнославянските текстове, но показват висока фреквентност в източнославянските преводи.

Степан Дамянович (Хърватско) в доклад на тема „Стилистичната разслоеност на хърватските глаголически текстове" посочи три форми – „хърватскостарославянски", „хърватско-старославянски" и „хърватски", които съвместно са изпълнявали функциите на литературен език. Ученият дискутира въпроса дали те могат да се определят като три отделни езика или като функционални стилове на един и същ език.

В своя доклад „Ролята на библейските преводи в създаването на хърватския книжовен език" Йосип Братулич (Хърватско) проследи вековната писмена традиция на библейския текст в хърватските земи с оглед на неговото значение за утвърждаването на хърватската духовност и култура от Кирило-Методиевата епоха до съвремието. Поради специфичния характер на хърватската култура – трописмена, триезична и тридиалектна, Библията се развива в три традиции: на латински, на старославянски и на хърватски език. Тяхното взаимодействие води до формиране на своеобразна хърватска Вулгата през средните векове, в която богослужението се извършва на латински, а четивата се разпространяват на разбираем, хърватски език.

Борислав Арапович (Швеция) в доклада „Хърватският протестантски превод на Новия завет (1562–1563)" изясни условията, предизвикали публикуването на този превод, и очерта културните, религиозните и политическите цели, които неговите създатели са си поставяли.

Резултатите от проучванията върху правописа и палеографските особености на славянските ръкописи бяха разисквани в два доклада – на Кита Бицевска (Македония) „Правописните пластове в македонските средновековни ръкописи" и на Пер Амброзиани (Швеция) „Протограф, диалект, норма: за принципите на копиране на църковнославянските ръкописи". Македонската изследователка изнесе данни от 10 ръкописа, които се свързват с дейността на книжовни средища в Северна Македония. Тя очерта сложната ситуация по отношение на техния правопис и фонетика, която е резултат от широките контакти на южнославянските редакции, от една страна, и на авторитетното влияние на традициите на Охридския книжовен център, от друга страна. В своя доклад ученият от Швеция изложи наблюденията си за палеографските, правописните и акцентологическите варианти в ръкописите, чието създаване се свързва с дейността на молдовския книжовник Гаврил Урик. Той очерта трите фактора, с които трябва да се съобразява всяко проучване върху правописа и палеографските белези на конкретен ръкопис – а) черти на протографа; б) езикови особености на диалекта на кописта; в) норми, валидни за мястото и времето на възникване на преписа. Посочено бе, че тяхното сложно съчетаване в конкретния препис поражда сериозни методологически проблеми.

Темата на кръглата маса „Изследване на средновековните славянски ръкописи и ранните печатни книги с помощта на компютър" демонстрира нова тенденция в палеославистичните проучвания, адекватна на новите изследователски подходи в края на века. Представени бяха възможностите на различни програмни продукти за обработка на средновековните славянски ръкописи и текстове от различни гледни точки, създадени и експериментирани във Великобритания, България, Италия, Македония, САЩ и Чехия.

В своето изложение „Репертоар на средновековните славянски литератури: компютърни и филологически стандарти" Анисава Милтенова и Ан-

дрей Бояджиев (България) аргументираха като една от най-важните съвременни задачи на палеославистиката изграждането на бази данни за средновековните славянски ръкописи и старопечатни книги, както и новите възможности за тяхното изучаване, които подобен подход би предоставил. Те запознаха аудиторията с основните принципи и параметри на системата за компютърно описание, изготвена специално за целите на един такъв репертоар – TSM (Template for Slavic Manuscripts), формирана и експериментирана от 1995 г. в Секцията по стара българска литература на Института за литература при БАН, която разполага днес с повече от 200 компютърно обработени описания на южнославянски ръкописи.

Ралф Клеминсън (Великобритания) представи вариант на системата TSM, разработен специално за описване на старопечатни книги, посочвайки предимствата на електронното описание в сравнение с традиционната дескриптивна библиография („Приложението на компютъра в изследването на кирилските старопечатни книги").

В доклада на Синтия Вакарелийска (САЩ) „Сравнение на месецословите в средновековните славянски ръкописи с компютърни средства" (подготвен заедно с Кеворк Хорисян, Хедър Панкъл и въз основа на съвместна публикация с Дейвид Бирнбаум) бе охарактеризирана програмата за обработка на текстовете на месецослови, поместени в различни по състав български, сръбски и източнославянски ръкописи, разработена на базата на SGML (Standart Generalised Markup Language).

Кирил Рибаров (Чехия) и Зденка Рибарова (Македония) („Жив диалог на лексиката в староцърковнославянски") запознаха аудиторията със софтуерния продукт STINO (Staroslovenski Textovi Indeksiranje i Obrabotka; for Mac), предназначен за изследването на лексиката на старославянските ръкописи. Целта на формираната база данни е да подпомогне създаването на „цялостно анотиран корпус на лексиката на староцърковнославянския език" (частично вече подготвен) и да дава възможност за успешно осъществяване на „независим от редакцията дистрибутивен анализ на текст".

В доклада на Моня Камуля и Еудженио Пики (Италия) „Компютърна славистика: „Работа в развитие" бяха разгледани възможностите на програмния продукт PiSystem, разработен на основата на DBT (Data Base Testuale). Специално внимание бе отделено на 4 от основните модули на системата (морфолингвистичен анализатор, процедура за лематизация на текстове с помощта на компютър, автоматична лематизация и морфосинтактична анотация на текстове, система за обработка и търсене на лематизирани и/или маркирани текстове с т. нар. „тагове") както и на допълнителната процедура за създаване на различни видове речници.

Докладът на Аделина Ангушева и Маргарет Димитрова (България) „Към въпроса за компютърната обработка на славянски късносредновековни и ранни новобългарски ръкописни сборници" представи резултатите от анализа на ръкописни сборници с различно съдържание от XV–XIX в. чрез компютърната система TSM. Поставени бяха за обсъждане новите възможности, които компютърната обработка на данните дава за интерпретация на „метатекстовите стратегии на средновековната писмена култура".

Макар и прочетен в секцията „Средновековните славянски литератури и техният контекст", докладът на Ана Стойкова (България) „Наблюдения върху състава на късносредновековните южнославянски небогослужебни сборници: някои възможности на компютърния анализ" трябва да бъде отнесен към проблематиката на кръглата маса. Нейното изложение представи резултатите от изследването на 62 сборника с помощта на системата TSM от гледна точка на включването в тях на агиографски текстове (жития и чудеса) и

демонстрира възможностите за проследяване на развитието на интереса към този тип текстове по статистически данни, в случаите, когато са предназначени за небогослужебна употреба, в един хронологичен обхват от шест века (XIII – нач. на XX в.). Дискусиите на кръглата маса завършиха със съобщението за утвърждаването на нова постоянна комисия към Международния комитет на славистите – Комисия за компютърен анализ на старославянските ръкописи, за чийто председател бе избрана А. Милтенова (България).

Изнесените доклади и оживените дискусии върху широк кръг проблеми, както и активният интердисциплинарен диалог между участниците в конгреса, безспорно илюстрираха високото равнище на научните изследвания върху палеославистиката и дадоха тласък за по-нататъшните дирения в областта на старите славянски езици, литература и култура. Цялостната работа на конгреса в тази насока открои големите перспективи, които стоят пред палеославистиката и показа, че тя ще продължи да се развива успешно и през следващото столетие.